

بررسی آموزش معماری در دانشگاه‌های ایران در راستای حل بحران هویت معماری معاصر ایران

چکیده

آموزش معماری یکی از موضوعات مهم و کلیدی در رشد، شکوفایی و ترسیم آینده معماری به شمار می‌آید. معماری گذشته ایران که همواره با تاکید بر ارزشهای پایدار از جایگاهی ویژه برخوردار بوده، در عصر حاضر با پیدایش واژگان دوگانه‌ی سنت و مدرنیته، از میان نگاه حسرت‌آمیز به گذشته تا فریفتگی الگوهای غربی، دچار نوعی سردرگمی شده است. از این رو پژوهش حاضر در پی آنست که با بررسی و تبیین رابطه میان آموزش معماری و بروز بحران هویت در معماری معاصر ایران، به ارائه الگویی از آموزش معماری در راستای حل بحران و تقویت هویت معماری ایرانی همت گمارد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. گردآوری اطلاعات به روش پیمایشی و از طریق ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری این پژوهش ۱۰۰ نفر از مجموع اساتید خبره دانشکده‌های معماری کشور و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۷۹ نفر میباشد. نتایج مطالعات نشان میدهد که شکل‌گیری نظام آموزشی هویت‌گرا در معماری با مد نظر قرار دادن ارزشهای معماری بومی، بازنگری در سرفصل و واحدهای درسی، اصلاح سیستم جذب دانشجو و ... میتواند معماری معاصر ایران را به مسیر اصلی و بازتابی هویت بازگرداند.

اهداف پژوهش:

۱. تعیین رابطه میان آموزش معماری دانشگاه‌های ایران و بروز بحران هویت معماری معاصر کشور.
۲. ارائه نظام و رویکردی در آموزش معماری در جهت رفع بحران هویت معماری معاصر کشور.

سوالات پژوهش:

۱. میان آموزش معماری و بروز بحران هویت در معماری معاصر ایران چه رابطه‌ای وجود دارد؟
۲. آموزش معماری چگونه میتواند به حل بحران هویت در معماری معاصر ایران کمک نماید؟

کلیدواژه‌ها: آموزش معماری، بحران هویت معماری، معماری معاصر ایران.

مقدمه

در گذشته با توجه به اینکه همه جوامع فضای فرهنگی خاص خود را داشتند، موضوع هویت غالباً به شکل بحرانی مطرح نبود؛ مگر در مواردی که موضوع همجواری در فرهنگ و ارتباطات بین فرهنگی به موضوع سلطه و غلبه فرهنگی تبدیل می‌شد. در دوره معاصر نیز پس از گسترش روابط جهانی و به ویژه در پی شکل‌گیری و توسعه روابط سلطه‌گرایانه کشورهای استعمارگر و سرمایه‌داری و برخورد فرهنگی بین سرزمین‌ها و اقوام و نژادهای گوناگون، و به خصوص پس از گسترش شبکه ارتباطات جهانی، بحث هویت در سطوح، لایه‌ها و جنبه‌های مختلف و کمابیش در همه سرزمین‌ها مطرح شده است. موضوع هویت در معماری ایران از اوایل قرن حاضر، بارها مطرح شده است و پاسخ‌هایی در حوزه‌های نظری و در طراحی به آن داده شده است. در دوران معاصر شرایط به گونه‌ای است که سرعت تغییرات چنان افزایش یافته که به سازنده‌های محیط امکان تسلط بر اوضاع داده نمی‌شود لذا آن‌ها فرصت کسب تجربه و تبدیل مواد خام به نیازهای انسانی را ندارند. در این دوران تشکیک نسبت به یافته‌های قبلی نیز ایجاد و تعهد نسبت به آن‌ها کمرنگ شده است. پیامد این وضعیت، شکل‌گیری هویت سردرگم می‌باشد که حتی در معماری نیز قابل مشاهده است. بنابراین در عصر حاضر، گرایش به هویت جنبه‌ای تقلیدی یافته است. بدیهی است تقلید از معماری دوران سنتی نمی‌تواند شکل‌دهنده معماری با هویت باشد. بحران در معماری ما از زمانی آغاز شد که درهای بسته معماری سنتی به سوی جهانی دگر باز شد و تعادل و توازن موجود در جامعه از میان رفت. فرهنگ و نگرش غرب به سرعت و شتاب زده و به صورتی ناقص وارد فضای زندگی و معماری مردم سرزمین ما گردید و فرصتی برای مطالعه و پالایش آن بر اساس فرهنگ و هویت خودی به وجود نیامد.

در خصوص سوابق مطالعاتی مربوط به این پژوهش و بر اساس مسیله هویت و آموزش معماری در منابع مختلفی سخن به میان آمده است. طی سال‌های اخیر، آثار متعددی با محوریت هویت در معماری معاصر ایران نگاشته شده است که البته فقط تعداد معدودی از آن‌ها به بررسی این مهم پرداخته‌اند. لعل بخش و همکاران (۱۳۹۸) طی پژوهش خود مدل آموزش طراحی معماری مبتنی بر تفکر هویتی و تعاملی در ایران را مورد بررسی قرار دادند. این پژوهش باهدف ارائه مدلی برای آموزش طراحی معماری هویتی در راستای کاستن از فاصله میان آموزش آکادمیک و حرفه صورت گرفته است. این پژوهش کیفی و مبتنی بر نظریه علی معلولی و پسا اثبات‌گرایانه است که بطور استقرایی و با گردآوری منظم و طبقه‌بندی شده داده‌های درجه اول صورت گرفته است و به دنبال اکتشاف مسائل پیرامونی آموزش طراحی معماری به شیوه مشارکتی است. نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که این مدل ضمن هم‌افزایی در آموزش موجب کارآمدی آموزش طراحی درمیان دانشجویان شده و می‌تواند فاصله میان آموزش آکادمیک و بازار کار را تا حدود زیادی کاهش دهد. حسن (۲۰۱۸) در مقاله خود تحت عنوان «بررسی استفاده از ابزار تصویری در آموزش معماری»، هدف از پژوهش او بررسی تأثیر ابزار عکس و هویت گذشته در آموزش معماری بود. روش تحقیق انجام یک آزمایش آموزشی که در آن یک نمایشگاه عکاسی را به عنوان ابزار یادگیری و ارزیابی در برنامه درسی "عوامل انسانی در معماری منظر" برگزار شد، بود. آن مطالعه به این نتیجه رسید که تجربیات حاصل از دیدن عکس‌های نمایشگاهی، ترویج ایجاد خلاقیت بود؛ علاوه بر این و تحول دانش، از طریق دیدن عکس‌ها و تم‌ها و روابط متقابل و متضاد بین آن‌ها اتفاق می‌افتد.

لذا با توجه به مطالب گفته شده، در پژوهش حاضر علاوه بر مطالب فوق و ضمن بهره بردن از منابع موجود، سعی شده است برای آموزش معماری در ایران ابتدا باید از تکیه بر تک برنامه درسی صرف نظر نموده، و سپس به طراحی یک نظام منعطف در سطح کلان براساس ضرورت‌های لازم و با تعریف اهداف دقیق و مفید برگرفته از چالش‌های جهانی و بومی (ایران) و براساس مؤلفه‌های آموزش هویت‌ساز اقدام نمود و نیز سعی شده ابتدا رابطه هویت و آموزش معماری ایرانی به‌وسیله تحقیق از پژوهش‌گران دانشگاهی بررسی شود و این بوسیله پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفته و براساس فرضیات صورت گرفته پیشنهاد شد که آموزش طراحی معماری مبتنی بر توجه به هویت اصیل ایرانی مورد توجه بیشتر قرار گیرد و در پایان پیشنهادهای در جهت توجه بیشتر به مؤلفه‌های آموزش هویت‌ساز در سیستم دانشگاهی صورت گرفت.

در این پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و از نظرهدف کاربردی است. شیوه گردآوری اطلاعات پیمایشی (میدانی) است که از طریق ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش ۱۰۰ نفر از مجموع اساتید خبره دانشکده‌های معماری کشور می‌باشد که حجم نمونه‌گیری در این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۷۹ نفر می‌باشد. به دلیل تسهیل در این نمونه‌گیری پنج دانشگاه معتبر کشور دانشگاه تهران، بهشتی، علم و صنعت، رازی کرمانشاه و کردستان مورد بررسی قرار می‌گیرند تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش با استفاده از روش‌های همبستگی و تحلیل عاملی اکتشافی و با نرم افزار SPSS صورت می‌پذیرد.

نتیجه‌گیری

منابع استخراج الگوهای معماری از یک سو در سرمایه فرهنگی جامعه ایران و از سوی دیگر، در بستر طبیعی این سرزمین نهفته است. بدین ترتیب، شاید حرکت از سطوح پائین فرهنگ (تولیدات و الگوها) و حرکت در جهت رفع ناکارآمدی آن، به بازسازی پارادایم و سامان یابی دوباره فرهنگ یاری رساند. توانایی معماران و طراحان در بازیابی و خلق الگوها از دل سرمایه فرهنگی هر جامعه، موجب برقراری رابطه تعاملی و دوسویه مؤلفه‌های فرهنگی می‌شود و از هویت جمعی یک جامعه حمایت خواهد کرد. به بیان ساده‌تر اگرچه ریشه بحران معماری امروز ایران تنها در خود معماری خلاصه نمی‌شود و شامل مجموعه عواملی در پارادایم فرهنگی جامعه است، می‌توان با خلق الگوهای کارآمد به بهبود بحران مذکور امید داشت. برای رهایی از این بحران باید در جهت احیای هویت ایرانی تلاش کرد. مسئله مهمی که اینجا پیش می‌آید آن است که در حال حاضر نمی‌توان عین همان اصول معماری گذشته را در دوران معاصر پیاده کرد بلکه آنچه اینجا اهمیت پیدا می‌کند مقوله زمان است. یک طراح موفق باید بتواند در هر دوره طبق نیازهای زمان خود آثاری در خور فرهنگ و تمدن اصیل این سرزمین خلق کند. نیازهای عصر حاضر را شناسایی و با درایت خود اثری متناسب با زمان اما با دورنمایی از اصالت طراحی کند که مورد توجه و تأکید اکثریت قرار گیرد. بنابراین چنین پژوهش‌هایی کمک بسیار به شناسایی هر چه بیشتر هویت، مهم جلوه دادن و تثبیت جایگاه آن در معماری معاصر ایران دارد. همچنین آموزش مناسب در این راستا کمک شایانی به این مقوله می‌نماید. با عنایت بر مشکلات آموزش معماری در ایران که عبارتند از عدم حضور اهداف دقیق و مفید، برنامه‌ریزی و ارزشیابی؛ آموزش تک برنامه‌ای در سطح؛ حاکمیت نگاه جزئنگر در آن حوزه‌ها و عدم توجه به محتواهای مورد نیاز آموزش معماری هویت‌گرا ضرورت فراهم آوردن ظرفی مناسب برای آموزش هویت و معماری هویت‌ساز را بیش از پیش ضروری می‌نماید. به عبارتی برای آموزش معماری در ایران در ابتدا باید از تکیه بر تک برنامه درسی صرف نظر نموده، و سپس به طراحی

یک نظام منعطف در سطح کلان براساس ضرورت‌های اشاره شده و با تعریف اهداف دقیق و مفید برگرفته از چالش‌های جهانی و بومی (ایران) اقدام نمود. در نهایت پیشنهاد می‌گردد آموزش معماری برای آموزش معماری هویت‌گرا دستخوش تحولات زیر گردد: ۱- بهره‌گیری از دانش معماری بومی ایران که خود دستاوردهای بسیاری در مورد هویت ملی دارند (حفظ و تداوم الگوهای معماری بومی و سنتی وهیوتی). ۲- ارائه واحدهای مرتبط با "گذشته وهیوت اصیل ایرانی" در تعامل با کارگاه‌های طراحی معماری. ۳- تأکید بر دروس میان رشته‌ای و مباحث مرتبط با پایداری وهیوت اجتماعی فرهنگی و اقتصادی در کنار هویت بوم شناختی و سنتی معماری ایران. ۴- ارائه و اجرای مدل‌های متنوع آموزش معماری سنتی و هویت‌ساز. ۵- تأکید بر روابط میان ایده‌ها، طراحی و در نهایت ارزیابی پروژه‌ها بر اساس مؤلفه‌های معماری و آموزش هویت‌ساز ۶- برگزاری کارگاه‌هایی برای ارزیابی کار معمارانی که در جامعه حرفه‌ای سعی به ارائه نمونه‌هایی از معماری هویت‌ساز دارند. ۷- ارائه مباحث و تمرین متعدد برای توانمند ساختن دانشجویان در رویارویی با مسائل کمی اینکه کدام یک از موارد فوق محوریت بیشتری پیدا کنند مرتبط به تعیین اهداف براساس نیازها و شرایط هویتی کشور است.

منابع:

- ارمغان، مهتاب؛ ثروت جو، حمید. (۱۳۹۶). بازبینی نقش تجلی در آموزش معماری. کنگره بین المللی معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۶.
- بهشتی، سید محمد. (۱۳۹۳) هویت ایرانی. هنر گلستان، شماره ۱۱، صص ۲۱-۸.
- حجت، عیسی (۱۳۸۲). آموزش معماری و بی ارزشی ارزشها. نشریه هنرهای زیبا شماره ۴۱. صص ۶۳-۷۰
- حجت، عیسی (۱۳۸۴). هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز (تاملی در رابطه با هویت ومعماری) نشریه هنرهای زیبا شماره ۲۴، صص ۶۲-۵۵.
- حقیقی، منامتولی و صحاف، سید محمد خسرو، ۱۳۹۳، الگوپذیری معماری امروز از اصول معماری ایرانی - اسلامی (با نگاهی به سبک خراسانی)، اولین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری، همدان
- D. K. Hassan (۲۰۱۸). آموزش علوم انسانی در آموزش معماری: بررسی پتانسیل نمایشگاه عکاسی تعاملی به عنوان یک ابزار یادگیری مبتنی بر تحقیق. جامعه آموزش و شهری .
- ریسی، محمد منان. (۱۳۹۵). علت کاوی بحران هویت در معماری وشهرسازی معاصر ایران با تأکید بر سه گانه بینش، ارزش و کنش. فصلنامه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی. شماره ۴، صص ۷۴-۶۳.
- زین العابدین زاده، سمانه و مجیدی پور، لیدا و میری کناری، غلام رضا، (۱۳۹۳)، نگاهی کاربردی به آموزش معماری در ایران، همایش ملی نظریه های نوین در معماری و شهرسازی، قزوین

سلطان زاده، حسین. (۱۳۸۹). هویت در معماری معاصر ایران. مجموعه مقالات درسی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین. صص ۱۵-۶.

سلیمان روغنی، محمد حسین. (۱۳۹۳). نسبت هویت و پیوند با گذشته. همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار.

طاقی، زهرا (۱۳۷۴) نگاهی به آموزش معماری در دوران معاصر، مجموعه مقالات کنگره «تاریخ معماری و شهرسازی ایران». جلد چهارم. تهران. سازمان میراث فرهنگی

فصلنامه آبادی - سال اول شماره سوم زمستان ۱۳۷۰-صفحات ۶۱-۷۳

قبادیان، وحید. (۱۳۷۷). بررسی اقلیم ابنیه سنتی ایران، دانشگاه تهران.

قرائتی، حسنا (۱۳۹۴). هویت در معماری ایرانی، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی.

قطبی، علی اکبر، (۱۳۸۳). مفهوم هویت و معماری امروز ایران، نشریه آئینه خیال، شماره ۱۰، صص ۸۳-۷۸

کریمی، محمد (۱۳۸۷) نظام آموزش معماری، معماری فرهنگ، سال دهم، شماره ۲۳

لعل بخش، عترت؛ قبادیان، وحید و عزیزی، شادی، ۱۳۹۸، مدل آموزش طراحی معماری مبتنی بر تفکر مشارکتی و تعاملی در ایران، فصلنامه فناوری آموزش.

معظمی، منوچهر (۱۳۸۶)، گسست های فرهنگی در معماری دوره معاصر ایران، معماری و شهرسازی، (۸۶ و ۸۷)، ۹-۱۵

معماریان، غلامحسین (۱۳۸۴). سیری در مبانی نظری معماری. تهران، نشر سروش دانش

نقره کار، عبدالحمید؛ طبرسا، محمدعلی. ۱۳۸۸. بالندگی اصول و مولفه های سامانمند هویت اسلامی در شالوده معماری معاصر، از مقیاس تک بناها تا بافت های شهری

نقی زاده، محمد (۱۳۸۲) معنویت گرایی در هنر و آموزش هنر، مجله هنر دینی، شماره ۱۷ و ۱۸، صص ۹۴-۱۱۴

نوفل، علیرضا؛ کلبادی، پارسین؛ پورجعفر، محمدرضا؛ (۱۳۸۸). بررسی و ارزیابی شاخص های مؤثر در هویت

شهری، نمونه موردی محله جلفا در شهر اصفهان، مجله آرمانشهر، شماره ۳، صص ۵۷-۶۹.